

En rättviseteori utan framtid

| av Waldemar Ingdahl

I takt med att fördelning blir en allt mindre del av politiken håller tiden på att springa ifrån John Rawls politiska filosofi.

FILOSOFEN JOHN RAWLS, som förra året dog vid 81 års ålder, anses av många vara en av 1900-talets mest inflytelserika filosofer. Han brukar tillskrivas att ha återupplivat den politiska filosofin som idé i den anglosaxiska traditionen, i en tid då den annars dominerades av behaviorism och språkstudier. Rawls har lämnat efter sig mängder av beundrare och lärjungar och hans tankar har format mycket av dagens politiska samtal. Inte minst har Rawls idéer gjort ett stort avtryck i svensk politisk filosofi. Hans verk är viktiga standardverk på de flesta universitet och högskolor, och har nått en stor spridning. Hans idéer ses som så självklara att många tar upp dem som oomtvistliga sanningar, utan att riktigt vara medvetna om källan. Då har man som filosof lämnat ett mäktigt arv efter sig.

Vänner till ett frihetligt samhälle, har dock goda anledningar att vara på sin vakt mot stora delar av dessa tankegångar.

Hela Rawls akademiska gärning fokuserades på en enda idé, som han ständigt utvecklade, omformade, reviderade och expanderade. Denna idé är den om rättvisa som lika möjligheter det vill säga synen att vad ett samhälles institutioner än må stå för, så måste de främst åstadkomma en struktur i vilken alla individer får fri tillgång till vissa grundläggande varor och tjänster.

Denna nya idé, som han förde fram i sitt magnum opus "A Theory of Justice" från 1971 hade två mål: först att skapa en ram för normativa moraliska tankar, och sedan att föra fram en politisk teori grundad på de moraliska överväganden som tagits fram ur denna ram. "A Theory of Justice" var vägledande för sin tid. Dels så skakade den om den analytiska filosofin i den anglosaxiska världen, och dels så ställde Rawls kantianska etik svåra frågor till den utilitarism som dittills varit dominant inom moralfilosofin.

SLÖJA AV OKUNNIGHET

För att illustrera sin teori, bad han sina läsare att utföra det numer berömda tankeexperimentet "under en slöja

av okunnighet". Läsaren skulle tänka sig att vara del av ett samhälle utan att veta om man är en man eller kvinna, välutbildad eller lågutbildad, rik eller fattig, frisk eller sjuklig; avklädd sina egenskaper. Vilka principer skulle man då välja som vägledande i samhället? I "A Theory of Justice" antas det att människor skulle vara riskaversiva och satsa på att inte själva hamna på botten av samhället. Sålunda skulle alla grundläggande rättigheter fördelas jämlikt till alla, om nu inte en ojämlig fördelning gynnade de sämst ställda.

Rawls bok väckte mycket debatt, och han möttes av både teoretiska och praktiska invändningar. En av de viktigaste frågorna handlar om individens rättigheter, där Rawls skarpaste kritiker var Harvardkollegan Robert Nozick – också han avliden i fjor – i verket "Anarki, Stat och Utopi". Rawls teori skilde sig från många av de samtida utilitaristerna genom sin tyngdpunkt på individen, och det öppnade också för kritiken av honom. Att vissa får mindre kan inte uppvägas genom att andra får mer, och en grupp människor kan inte använda en annan som medel för att uppfylla ett mål, utan dessas samtycke (denna princip är från början från Locke och har sedan vidarebyggts av Kant).

Rawls är dock mer intresserad av individer som konsumenter. Rättvisa är, med hans synsätt, att människor inte kan ha mindre än sin jämlika del av samhällets gemensamma resurser. Nozick, och andra, menade att människor inte borde ha mindre än det som de själva kan förvärva på hederligt sätt, det vill säga att rättvisa har att göra med produktion, och att det är viktigt för mänsklig värdighet att den förvärvas av egen ansträngning – inte som ett passivt mottagande att konsumeras. Till skillnad från Rawls, hävdade Nozick att ingen grupp i samhället, vare sig den består av fattiga eller rika, får offras för "det allmänna bästa".

Under lång tid övervägde Rawls den kritik som "A Theory of Justice" fått. Slutligen svarade han 1993 med boken "Political Liberalism". Den innehöll en tämligen radikal omstrukturering av motiven för rättviseteorin i "A

Theory of Justice". I sin nya bok försöker Rawls istället finna skälen för politiska principer i en gemensam kultur. Den underliggande ansatsen är att det faktum att människor ofta skiljer sig åt i sina åsikter om vad som utgör det goda livet är moraliskt betydelsefullt. Moderna, västerländska samhällen innehåller individer och grupper med tämligen olika uppfattningar om "det goda", och samfällighet går inte att uppnå utan en hel del tvång, vilket Rawls ansåg att man borde försöka undvika.

Problemen uppstår dock när Rawls börjar analysera det ovanstående. Då denna pluralism nog kommer att förbli en viktig del av samhället, borde man försöka uppnå politiska uppgörelser som grundar sig på en samstämmighet av värderingar mellan de synsätt som redan existerar i det, och som kan bedömas ha goda möjligheter att fortsätta vara del av samhället i framtiden. Men vilka synsätt skulle det kunna vara? Vilka värden skall räknas? De som accepterar de grundläggande premisserna i den västerländska demokratiska traditionen, menar Rawls. Det bygger på att de flesta i samhället kan acceptera dessa premisser, varur växer en stabil politisk situation som vinner medborgarnas tilltro. Genom detta resonemang (som har väckt frågan om det inte är ett cirkelresonemang) kör han sedan åter sitt tankeexperiment om "okunnighetens slöja" och får fram samma rättvisepincip igen.

MAJORITETEN HAR RÄTT

I "Political Liberalism" lämnar Rawls helt och hållet tankar om slutgiltiga värden utanför den politiska filosofin. Enligt denna syn skall inte politiken göra några bedömningar om en viss moral eller ideologi är sann. Kravet för att uppnå rättvisa är inte längre vad som är sant, utan vad som är resonligt. Detta innebär, vilket påpekats av vissa kritiska röster, att man övergett syftet med politisk filosofi och istället hamnar i dagspolitik, för att uppnå politiska mål man bedömer som viktiga. Men då kan man inte längre söka efter moraliska ideal att normativt föreslå samhället. Det skulle ju kunna lägga hinder i vägen i letandet efter samförstånd angående principer och handlingsätt, om man börjar ifrågasätta dessas grund eller giltighet.

Provokativt, skulle man kunna hävda att Rawls inflytande på den politiska filosofin, faktiskt åstadkommit just detta. På sina håll har den bara blivit en slags riktlinje för köpsläende och förhandlande. Man ser inte längre principer och ideologiska program som relevanta, försöker inte uttröna om de är praktiska eller moraliska,

utan enbart hur väl de kan vinna majoriteter. "Political Liberalism" innehåller inte några argument om varför vi inte skulle acceptera icke-demokratiska styrelseskick, förutom att de inte samlar en majoritet just i dag.

Demokratin blir en utgångspunkt. Inte något som man, likt i tidigare politisk filosofi, ser som ett objekt vars moraliska grunder skall undersökas. Så blir också Rawls tvungen, för sin modells skull, att tona ned de ganska stora skillnaderna i synsätt om vad som utgör demokratins grundvärderingar i dagens samhälle.

Att som Rawls separera vår moral från våra politiska åsikter, är inte möjligt. Det är ju ur vår personliga moral vi finner grunden för våra politiska övertygelser.

Värderingar i samhället är ju heller så inte tydliga som Rawls vill ha dem. Snarast är väl logiken i många människors politiska åsikter inte alltid så väl utarbetad, och de innehåller ofta många värdekonflikter. Därför är de breda konsensuslösningar vi kan uppnå i politiska frågor egentligen ganska få. Utifrån detta borde demokratin arbeta, och göra det bästa av: konsensus i samhället sker mycket sällan. Sålunda borde samhället vara öppet för tolerans och mångfald. Alternativet är faktiskt det som Rawls sade sig vilja

undvika, att vi tvingar på andra våra åsikter.

NATIONALSTATENS RÄTT

I "The Law of the Peoples" från 1999 byggde Rawls ut tankarna från "Political Liberalism" till en internationell skala. Efter vilka principer för rättvisa skall olika länder förhålla sig till varandra? Rawls svarar att på internationell nivå bör man inte tillämpa distributiv rättvisa. Om ett land följer en klok politik och blir rikt och ett annat följer en oklok politik och blir fattigt, bör det inte ske en omfördelning till det fattiga landets fördel. Detta är ett stort avsteg från hans tankar på det individuella planet.

Varför detta avsteg? Det underminerar ju grunden för hans eget system. Om givna resurser inte bestämmer hur väl ett land lyckas över tiden, varför skulle de då bestämma det för en individ? Varför behövs omfördelning inom nationen, oavsett om individerna har handlat klokt eller oklokt?

Ett mycket viktigt antagande underbygger nämligen alla Rawls resonemang om moral och politisk filosofi: individen är starkt länkad till sin politiska hemvist, människor måste dela sina jämlikars öden. Den moraliska grunden för ett samhälle, anser han, är en brett omfattad förståelse av politiska förpliktelser, av rättigheter och

"Rawls i huvudsak
materialistiska perspektiv,
med välfärdskonsumtion
som överordnat perspektiv
och med nationalstaten
som grund, blir mindre
intressant."

skyldigheter. Sålunda kan, och bör, politiska institutioner uttrycka värden bortom att bara låta människor leva i fred och samarbeta endast när detta motiveras av deras egenintresse.

Men de flesta människor befinner sig i dag i politiska samfälligheter med människor de inte känner, inte kan identifiera sig med, och de upplever sig inte ha fler skyldigheter mot dem än rent anständigt beteende. Detta är en utveckling som har accelererat de senaste åren. Många nationalstater har ju dessutom rätt godtyckligt ritade gränser, och spontant upp vuxna samhällen och gemenskaper har splittrats av olika statsbildningar.

Det blir otydligt varför den politiska filosofin skulle sammanfalla med just nationalstaten, och inte mer (hela världen) eller mindre (individen eller dennes familj), och Rawls ger inte mycket vägledning.

Vi värderar våra samhällen, våra statsbildningar, våra gemenskaper och relationer till andra människor om vi får möjligheten att välja att tillhöra dem och identifiera oss med människorna i dem. Även om vi sedan väljer att identifiera oss med människorna i en sådan gemenskap, är det i alla fall en öppen fråga vilken sorts ansvar

vi har gentemot dem, för moralisk identifikation är inte nog för att kunna grundlägga alla de skyldigheter som Rawls anser att vi skall ha till våra landsmän.

Tiderna förändras. Ibland till och med under stora tänkares levnad. Så skedde med John Rawls. Idén om att politiken är förvaltning och fördelning är inte lika stark som för bara några år sedan. Andra frågor blir mer aktuella, till exempel om upprätthållandet av ordning i samhället, den globala politiken, om vilken politik som främjar samhälllig dynamik, samt människosynens intåg i den politiska filosofin (genom bioetikens och neuroetikens landvinningar). Rawls i huvudsak materialistiska perspektiv, med välfärdskonsumtion som överordnat perspektiv och med nationalstaten som grund, blir mindre intressant.

Han kommer att bevaras i eftervärldens minne för sin egalitära rättviseteori, vilken gjorde honom till en stor tänkare för sin tid, men nog inte för framtiden.

Waldemar Ingdahl (waldemar.ingdahl@eudoxa.se) är VD för tankesmedjan Eudoxa och krönikör för Tech Central Station Europe.

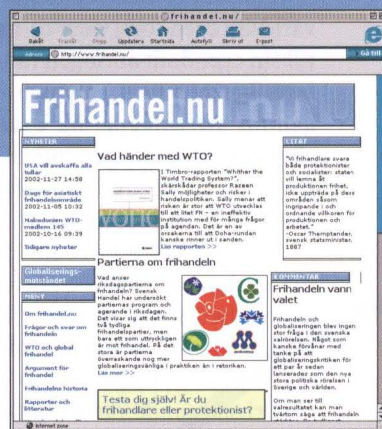
Frihandel.nu

På Frihandel.nu hittar du frågor och svar, fakta och argument, länkar, underlag och nyheter om den fria handelns betydelse för mänsklig frihet och ekonomiskt välstånd.

Besök vår frihandelsportal i dag och anmäl dig till vårt elektroniska nyhetsbrev.

- Går barnarbete och frihandel ihop?
- Måste Sverige bli fattigare för att Indien skall bli rikare?
- Vad har u-länderna att vinna på frihandel?

- Varför företräder inte Attac u-ländernas intressen?
- Förstör frihandeln miljön?
- Finns orättvis konkurrens?
- Bevarar socialklausuler fattigdomen?
- Hur mycket kostar protektionismen, och hur mycket tjänar vi på frihandel?
- Varför är import bra?

Frihandel.nu produceras av det marknadsekonomiska institutet Timbro – det svenska näringslivets tankesmedja, www.timbro.se